

Jak čtou české děti?

IVAN GABAL LENKA VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ

Rodina

Rodinné prostředí je nejdůležitějším ze sledovaných faktorů, které ovlivňují čtenářské aktivity dětí. Rodina vytváří nejpevnější základ čtenářských návyků dítěte, pokud má vlastní předpoklady a je schopna využít dostupných prostředků k tomu, jak dítě ke čtení a knize přivést. Při současném stavu vzdělávacího systému není velká naděje, že by byla rodina ve svém vlivu na četbu dítěte nahraditelná školou. Platí spíše opak.

Z hlediska čtenářských aktivit dětí jsou důležité tři základní charakteristiky rodiny:

1. čtenářské zázemí v rodině
2. celkové rodinné klima
3. sociální a ekonomické charakteristiky rodiny

Čtenářské zázemí v rodině

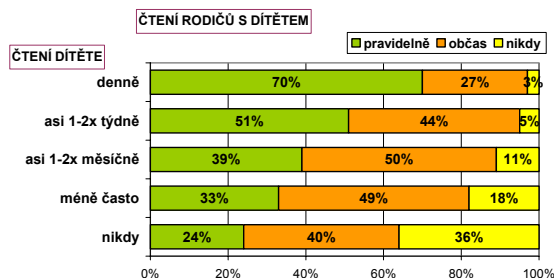
Čtenářské zázemí v rodině je z hlediska rysů stimulujících čtení dětí vícedimenzionálním prostorem. Jedním z jeho klíčových a zároveň iniciačních prvků je společná četba rodičů s dítětem v jeho dětství. Četba rodičů s dětmi je silným stimulem pozdějších dětských čtenářských zájmů. Pokud rodiče věnují čas společnému čtení, když je dítě malé, napomáhají vytvoření čtenářského návyku, který se u dítěte projeví v jeho častějším pravidelném samostatném čtení ve vyšším věku.

Vzhledem k věkové struktuře je pochopitelné, že část dětí si již se svými rodiči nečte. Společné čtení ve vyšším věku výrazně klesá. 24% dětí ve věku 10 let čte s rodiči alespoň 1–2krát týdně, jedenáctileté děti pouze v 11% a 14leté pouze ve 4% případů.

Polovina dětí však uvedla, že s nimi rodiče četli v jejich mladším věku pravidelně, 41% konstatuje, že rodiče jim četli občas.¹⁾

70% dětí, které dnes denně čtou, jsou děti, kterým pravidelně rodiče četli, když byly menší. Naopak z dětí, které nikdy nečtou, zažila pouze čtvrtina, že by jim někdo v dětství pravidelně četl z knížky.

Další významnou součástí rodinného čtenářského klimatu je skutečnost, zda děti *vidí své rodiče číst*. To ovlivňuje jejich čtení dokonce poněkud více, než to, do jaké míry rodiče skutečně čtou podle jejich vlastních výpovědí. Čtenářské vzorce chování a jejich přenos z rodičů na děti zde tedy

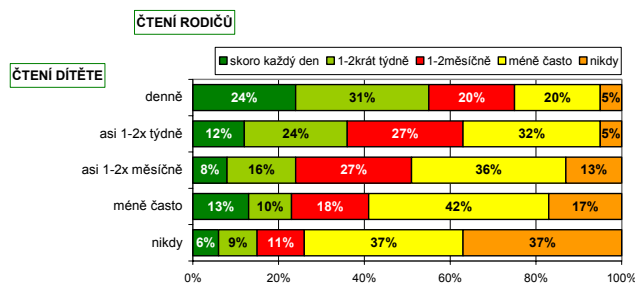

Četba rodičů dětem v dětství podle frekvence aktuální četby dítěte

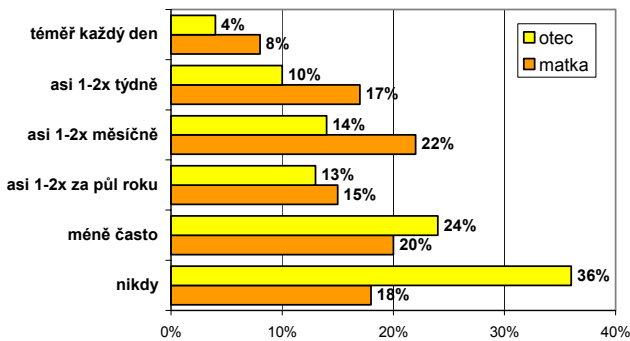
mohou působit jednoznačně pozitivně. 14% dětí vidí rodiče číst téměř denně, 20% 1–2krát týdně, 22% 1–2krát měsíčně. Ostatní děti (44%) nevidí své rodiče téměř nikdy číst knihu. Polovina dětí, které čtou denně knihu, vidí své rodiče poměrně pravidelně číst knihy. Naopak tři čtvrtiny dětí, které nevidí své rodiče číst knihy, také nečtou.

Toto rozložení zároveň svědčí o významu individualizace času jednotlivých členů rodin pro transfer, respektive vznik čtenářského zájmu dětí. Čtenářská aktivita rodiče je individuální, oddělující od ostatních členů domácnosti. V rodině, kde si rodiče najdou čas pro sebe a čtou si, najde pravděpodobně svůj vlastní přístup ke knize i dítě. Tedy nejen intenzivní společná aktivita rodičů a dětí, společné čtení v dětství, ale i schopnost individuálně tráveného a pro sebe rezervovaného volného času rodičů je z hlediska čtenářství dětí podstatná.

Do rodinného čtenářského klimatu patří samozřejmě

Jak často vidí děti své rodiče číst podle frekvence aktuální četby dítěte

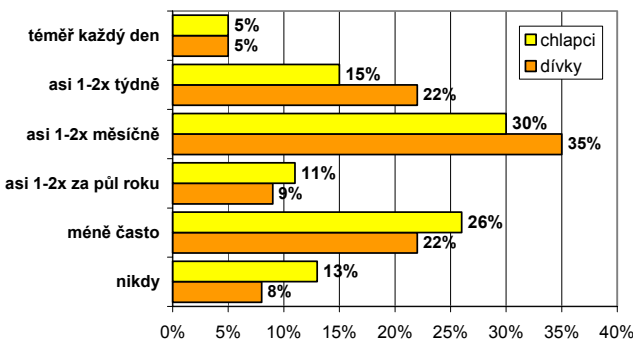
Čtenba beletrie — rodiče

i *faktické čtení rodičů*. Matky našich dětských respondentů čtou častěji než otcové, otcové čtou více odbornou literaturu. Matka má, vzhledem k většímu množství času, který tráví s dítětem a roli, která je jí prisuzována, větší možnost ovlivnit dítě v jeho aktivitách, motivovat jej ke čtenářství.²⁾ Pokud sami rodiče mají vybudované vlastní čtenářské návyky a zájmy, pak jsou schopni svým vlastním přístupem ke knize dítě k četbě přímo i nepřímou motivovat.

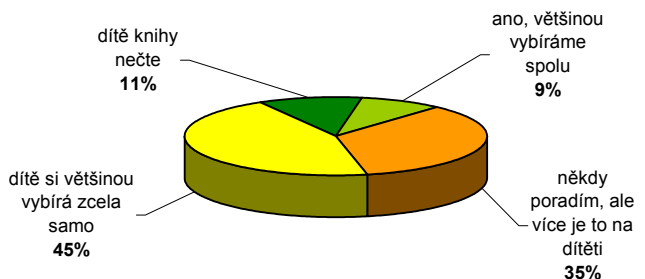
Z hlediska rozvoje čtenářství dětí platí, že číst v přítomnosti dítěte neškodí, ale pomáhá.

Jednoznačně nejsilnější a autonomní vliv na rozvoj čtení dětí má však *povídání rodičů a dětí o knihách, které děti čtou*. Pokud je rodinné prostředí otevřené a komunikativní, pozitivně přispívá ke čtení dítěte. Komunikace o knihách je výrazným rysem rodinného prostředí, v němž si dítě snadněji získá čtenářské návyky. Rozhoduje schopnost rodičů bavit se s dětmi právě o jejich čtenářských zážitcích a prožitcích, o jejich porozumění konkrétní knížce a konkrétnímu příběhu. Ve vztahu k rozhovorům rodičů s dětmi o jejich četbě jsou všechny dosud diskutované „čtenářské“ vlastnosti rodiny důležité, avšak spíše *podpurné*.

Prostřednictvím schopnosti rodičů bavit se s dětmi o knížkách se nejsilněji zhodnocují rodinné čtenářské i vzdělanostní předpoklady a celková čtenářská „vybavenost“ a zralost rodičů. Možnost i schopnost dítěte uplatnit a diskutovat svůj vlastní čtenářský zážitek a zkušenost v rodině má pro rozvoj čtenářství dětí strategický význam. Příležitost konfrontovat svou čtenářskou zkušenost se světem a názorem rodičů má necelá polovina dětí.

Jak často si s dětmi povídáte o tom, co čtou? (otázka kladená rodičům)

Pomáháte dítěti s výběrem knih?

K dalším relevantním čtenářským charakteristikám rodiny patří také orientace rodičů v dětské literatuře, společné vybírání knih rodiče s dítětem a stimulace čtení dětí prostřednictvím knižních dáreků. Část dětí je z hlediska výběru knihy bez podpory, rodiče jim v této oblasti nepomáhají. Čtvrtina dětí je ponechána i bez rady od učitele. Jistě je možné brát tuto skutečnost jako projev respektování volby dítěte a důraz na jeho svobodné rozhodování. Je však zřetelné, že děti, které čtou denně nebo alespoň 1-2krát týdně, dostávají od svých rodičů častěji radu, co číst, než děti, které čtou méně často nebo nečtou vůbec. Hledat zde kauzalitu je obtížné. Těžko říci, zda si dítě, které čte, v rodině, kde se o knížkách mluví, častěji řekne o radu. Jinou variantou je, že dítě, kterému rodiče doporučují co číst, nakonec po některé knize sáhne a začne číst. Výsledky nicméně opět signalizují, že tam, kde ke komunikaci o výběru četby dochází, častěji najdeme dětského čtenáře než nečtenáře.

Přibližně polovina dětí dostává knihu jako dárek k Vánocům a necelá pětina jako dárek k narozeninám.³⁾ Alespoň někdy obdrží knihu téměř každé dítě. Kniha jako dárek je také jedním ze sdělení, jímž je dítěti zprostředkovávána informace o její hodnotě a významu četby. Děti častěji obdarovávají knihou, jsou častěji čtenáři.

Poslední charakteristikou, která vypovídá o čtenářském zázemí rodiny, je již zmíněná *přítomnost knih v domácnosti*. Čtvrtina dotazovaných domácností vlastní maximálně 2 metry knih. To znamená, že mezi nimi dítě jen stěží najde takové, které by ho zaujaly, které by mohlo číst. Třetina domácností vlastní, podle svého odhadu, 3 — 5 metrů knih, v nichž se již většinou objevují i některé dětské knihy. 44% rodin vlastní 6 a více metrů. V rodinách, kde má dítě snadnější přístup ke knize, protože je v jejich domácnosti nadprůměrně více knížek, častěji nacházíme malého čtenáře.

Rodinné prostředí

Dítě, kterému rodina poskytuje přirozené zázemí pro komunikaci a bohatší rodinné vztahy, má větší šance získat vztah ke knize. Čtenáře nalézáme častěji tam, kde se rodiče záměrně věnují rozvíjení volnočasových aktivit dítěte a tráví čas s dítětem při aktivitách, které jsou na ně orientovány. Důležitým se ukazuje vedení dítěte k přirozenému povědomí o vzájemné spolupráci v rodině a k participaci na úkolech, které musí rodina vykonávat. To všechno jsou charakteristi-

MIROSLAV HUPTYCH Miloš Urban

ky rodinného zázemí, které bychom mohli označit jako „pročtenářské“. Významné jsou však i cílené aktivity povzbuzující vzdělání a rozvoj dítěte nad rámec poskytovaný školou, zejména pokud jde o kreativní činnosti a výuku a používání cizích jazyků.

Vzhledem k tomu, že je dnes dítě vystaveno působení mnohých vlivů mimo rodinu, vyžaduje rozvoj dítěte nejen aktivní, komunikativní a čtenářsky motivovanou, ale také vnějšímu světu otevřenou rodinu.

Jedním z nejvýznamnějších parametrů upevnění četby v každodenním životě dětí i v subjektivním smyslu záliby je možnost jejího *zhodnocení* v komunikaci a v sociálních vztazích v rodině i mimo rodinu. Čtení může být pro dítě relativně zábavným způsobem, jak splnit některé úkoly, naučit se vybraným tématům či dovednostem.

Sociálně-ekonomické charakteristiky rodiny

V jaké rodině se dítě narodí a v jaké rodině vyrůstá silně ovlivňuje jeho šanci stát se čtenářem. K důležitým charakteristikám rodiny, které na čtenářství působí patří i socioekonomické zázemí rodiny.

Nejsilnějším prvkem socioekonomického zázemí rodiny z hlediska čtení dítěte je úroveň *vzdělání rodičů*. Pokud rodiče disponují vyšším vzděláním, zhodnocuje se tato charakteristika často ve čtenářských zájmech dětí. Rodiče svůj vzdělanostní kapitál zprostředkovávají dítěti zejména *nepřímo* tím, že sami čtou a vytvářejí čtenářsky motivující rodinné klima i tím, že dětem čtou a o čtení s dětmi hovoří. Patří sem však také větší množství knih doma, dovednost vybrat pro dítě knihu, motivovat dítě ke knize, přítomnost počítače v domácnosti, atp.

Se vzděláním rodičů souvisí jejich *profesní zařazení*, v němž se dosažené vzdělání realizuje. Jak ukazují výsledky, obdobně jako ve vzdělání i v tomto případě je významnější pro čtení dětí profesní pozice otce.

Čím vyšší je postavení rodičů v zaměstnání, tím častěji jsou rodiče schopni dítě přímo nebo nepřímo motivovat ke čtení, a to jak vlastní čtenářskou aktivitou, tak komunikační otevřeností světu dětí. Rodiče, kteří pracují nemanuálně, mohou svým dětem často lépe pomoci s celou řadou dovedností, které dítě potřebuje do školy, mohou dítěti snadněji pomoci se zorientovat v četbě i v nabízených knihách, mají vlastní čtenářské zájmy a umí knížky používat a pracovat s nimi.

Směrem k vyšším profesním pozicím, kde narůstá autonomie, tvořivost i tlak na sebezvzdělávání a klesá podřízenost, roste pravděpodobnost, že budou rodiče schopni své děti v oblasti čtení motivovat.

POZNÁMKY

- 1) 9% dětí se domnívá, že s nimi četli rodiče zřídka, pouze jedno procento vypovídá, že nikdy.
- 2) Korelace četlosti čtení matky a otce s četbou dítěte je relativně silná. U beletrie je korelace četby matky s četbou dítěte mírně silnější. ($R=.285$) než u otce ($R=.226$).
- 3) 45% dětí dostává knihu jako dárek k Vánocům téměř vždy, 42% někdy, 13% nikdy. Pouze 17% dětí dostává knihu jako dárek k narozeninám vždy, 54% občas, 29% nikdy.